
szájában föld IV.

BRANIMIR ŠČEPANOVIĆ

Tudtuk: mindazokra a kérdésekre, amelyek félelemmel és tehetetlenséggel töltöttek el bennünket, abban az emberben rejlik a válasz. aki olyan érthetetlenül tűnt el, a szemünk láttára. Ezért sem hagyhattuk abba a kutatását, jóllehet már úgy rémlett, sose találjuk meg!

És ott állt már a sziklacsúcson, zihálva és boldogan, miközben üldözőinek tömege alaposan megritkult, és céltalanul kóborolt a messzeségben. Az ég és föld peremén úgy tetszett neki, hogy csupán egy maroknyi veszélytelen kis embercsoportról van szó. Láthatta, amint le-lehajolnak és be-bekukkantanak a bokrokba, s aztán talán afeletti dühükben, hogy nem találják, úgy kerengenek, akár az üvegedénybe zárt darazsak. Olyan nyomorultaknak és elveszetteknek látszottak, hogy már kételkedni sem tudott a létezésükben. Sőt, már kedve lett volna valami sértőt odakurjantani nekik, vagy pedig kihívóan „bicskát” mutatni a karjával, mivel már szentül meg volt győződve, hogy nem fenyegeti semmilyen veszély, mintha kis híján valóban ott járna Prekornica hófedte csúcsán.

S ebben a mind reménytelenebb bolyongásban egészen véletlenül bukkantunk rá egy forrásra, amely, csodák csodája, nem egy kis, természetes érből eredt, hanem inkább tavacsára emlékeztetett, ibolyaszínű tengerszemre, amely a szikrázó ég végtelen mélységébe tekint. De mivel túlságosan fölhevültünk a futástól, és csatakosak voltunk az izzadságtól, még senki sem merészelt inni! A kísértés első pillanatában éppen csak annyira hajoltunk oda a tiszta és jeges víz fölé, hogy lehűtsük magunkat a párájában — mit sem törődve azzal, hogy benne, mint valami élő tükrörben, az elkínzottság az erőteljes izgalmaktól egészen földült és eltorzult arcunkat is megpillantjuk. Talán ebbéli zavarunkban és szégyenünkben megfeledkeztünk az iménti elővigyázatosságról, és mint valami belső sugallatra, tenyerünkkel mindannyian megfod-

roztuk a víz tükrét, s így tüstént eltüntettük azt a csúnya és zavaró látványt, amely a saját szemünkben árult el bennünket. Valójában, egymás mellett hasra vágódva, a forrás jeges torkolatánál — úgy oltottuk mérhetetlen szomjúságunkat, mint valami kidőlt állatok!

És most már csakugyan nem félt semmitől. Felegyenesedve és enyhén ringatózva — mintha már megigézte volna a magasság, ahonnét a lába előtt fekvő világra tekintett le — azt gondolta: „Lám, nem léteznek már többé, mert mindörökre megmenekültem tőlük!”

Aztán néhány percig ott feküdtünk a fűben — mozdulatlanul és elkábultan a hideg víz jótékony és csodálatos hatásától, amely lassacskán visszaadta ellankadt erőnket és már régen elveszett nyugal munkát, úgy-hogy váratlanul kedvünk támadt, ha ez még egyáltalán lehetséges, futni hagyni azt az átkozott teremtetést, hogy aztán soha többé ne gondoljunk rá.

Ebből az egyszerű és elvitathatatlan tényből, hogy mindennek ellenére megszökött előlük, arra következtetett, hogy gyorsabb és kitartóbb volt mindannyiuknál, ez viszont eszmélkedése pillanatában elég bizonyíték volt arra, hogy makkegészséges, s eszerint durva tévedésből — más orvosi leletét írták be az ő kórtörténetébe. Ebben most már holtbiztos volt, mint ahogy abban is, hogy azért a három latin szóért — ami nem is órá vonatkozott — minden teketóriá nélkül képes lett volna meghalni, ha merő véletlenségből nem vált ki azokból az emberekből olyan féktelen vágyat, hogy utolérjék s talán végezzenek vele. Ám éppen ezáltal arra készítették, hogy leküzdjön magában minden kísértést, félrelökjön minden rossz álmot, odahagyjon minden titokzatos erdőt és az énjében rejtő minden sötét tartományt, hogy végül is megtisztulva megérezze és fölfogja az élet értelmét, s ily módon a már-már minden oldalról rávicsorító sötétségben a megváltáshoz vezető igazi utat is fölfedezze — amely még az üldözői tekintete számára se hozzáférhető. Ahogy végig-gondolta ezt, egyszeriben valamilyen melegséget és kimondhatatlan há-lát érzett e parányi és neveltséges emberi teremtmények iránt. De ugyanakkor a rejtekének föl kutatására irányuló rémült igyekezetük miatt, szánni is kezdte őket, s ez mindenképpen pillanatnyi fölényének volt a jele, fölényének mindazzal szemben, amitől valaha is félt, s akiktől valaha is menekült!

Hosszú hallgatás után — valaki azt mondta: „És mi van akkor, ha az ember egyáltalán nem is létezik?” E váratlan kérdésben, amely az első pillanatban ostobának tetszett, volt valami elképesztő és félelmetes, hogy értelmünk határát is meghaladta. Talán ezért is förmedtünk rá mindannyian erre az agyalágyultra, aki, íme, egyszerre csak azt állítja, hogy egész nap holmi árnyat, álmot vagy látomást kergetett. De ő csak mosolygott. „Ha ti mást kergettek, netán élő emberi lényt — akkor most magyarázzátok meg, mi történt vele? Hogyan tűnhetett el ezen a síkságon — a szemünk láttára? Talán madárrá vagy vakonddá változott? Vagy netán felhőre pattant, a földbe süllyedt? Esetleg fölfalta egy darázs? Vagy valamilyen csoda folytán láthatatlanná vált?” Mindannyian elhallgattunk megint. Mert mit is válaszolhattunk volna erre?

Egyszeriben minden titokzatosnak tűnt: az az ember is, akinek a létezéséről többé nem voltunk megbizonyosodva, és az a kétségbeesett indulatunk iránta, amely végül odajuttatott bennünket, hogy többé már saját magunkat se ismertük fel!

Már biztosra vette, hogy valóban ott áll a Prekornica magas fehér csúcsán, amelyre az emberek elől menekült fel, még gyerekkorában, azon a kietlen éjszakán, hogy most végre innen, mintegy a világ tetejéről, tekintse végig egyetlen pillantással az életét és mindazt, ami ebben az életben megesett vele vagy még megesik, mert ebben az órában mindaz, ami bármilyen kapcsolatban lehetett is vele, egy bűvös körben forgott, amelynek közepén egy éppen elnémult harangként, a szíve bongott, úgy-hogy egy csöppet sem csodálkozott már azon, hogy szeme előtt egyszerre úsznak el: az éles sziklák és a kék hegyormok; a tikkadt és zsúfolt strandok; a magányos hajók a nyílt tengeren; a duzzadó és növekvő tavak; az álmos folyók, amelyek felett lassan húznak el a madarak; a dércsípte erdők, amelyek a szürke és széles hajnalban könnyeznek; mindazok a már régen elfelejtett hajnalok; mindazok a távoli és ismeretlen városok; mindazok a tájak, amelyeket még csak eztán akart megismerni; mindazok az isten háta mögötti helyek Crna Gorában, amelyeket könnyel, szenvedéssel és vérrel vésett be a szívébe, mint valami földrajzi térképet, köztük is különösképp Brijestovót, amely feketén komorló sziklakkal nőtt egybe, s ezeknek tömör szövetéből kell kétségbeesetten kitépni a fűgét, az ürmöt és az ostorfát; s ott úszik a szeme előtt a poros Gorica és a Ždrebacnik; a hideg és halkan neszező Zeta, amelynek sötétzöld keblén a soha vissza nem térő arcát is megpillantotta, a csendbe merült Zagarac elvirágzott tövis- és vadrózsabokraival; Sušica bűzlő forrásai, ahol fülsiketítő békabrekegés közben tehénpásztorokodott; a Petrovac és Budva melletti áttetsző tenger, ahol olykor még boldog is volt; azután mindazok a belgrádi padlásszobák, amelyekben éveken át éhezett a vegyi képletek megoldása, egy szebb életről való álmodozás közben; és végül az elsőtétített és laboratóriumnak berendezett tenyérnyi legénylakás is feltűnt a szeme előtt, ott a Birčanin utcában, ahol a bűzlő vegyszerek közt végül is elvesztette lelkét, és sok-sok kálvária után most megint visszacsalogatta a létezésnek e különös pillanatában, amikor már képtelen különbséget tenni az emlékezés és a sejtelem között, mivel mindaz az idő, amit megélt, tömör fénysugárként, egyszerre törik meg a tudatában — s talán ezért is tudja e hatalmas, egymás hegyén-hátán torló embertömegben, amely ki tudja, hogy került elébe, oly csalhatatlanul felismerni az apját és az anyját, Joksim dédapját, sőt még a távolabbi őseit is, elaggott rokonokat, a volt barátokat és gyermekkori pajtásokat, a futó ismerősöket, az útítársait abból a vonatból, a mai üldözöit, mindazokat, akik iránt valaha is érzett valamit, illetve kik valaha is ártottak neki, mindazokat, akiknek segített, vagy akiket megbántott, mindazokat a nőket, akikkel már volt vagy akikkel még lesz valamilyen kapcsolata, s ugyanakkor — felismerve őket, az eleve-eket és a holtakat — egy szemernyit se félt, egy szemernyit se csodálkozott, hogy így egybegyűltek és itt látja őket utána leskelődve a magasban, feléje tekintve, mert tudta, hogy mindannyian csak azért jöttek el, hogy elkísérjék abba az egyetlen és igaz életbe, amelynek titkát Prekornica fehér csúcsán fedezte fel, közvetlenül az égbolt alatt —

amely cirkuszi sátorra hasonlított, melynek ibolyakék, vörössárga és ezüstös színeinek villogásában, áramlásában és örvénylésében, csodák csodája, egyetlenegy mindent látó tekintettel még az oxigén láthatatlan színét is felismerte, meg a nitrogénét, szándioxidét, ammóniakét és héliumét, ahogy a mindent halló, forró földhöz tapasztott fülével is egészen jól kivehetően hallotta, hogy lent, a mélyben, állapotos asszonyhoz hasonlóan miképp lélegzett a föld; s mindez még inkább meggyőzte arról, hogy végre a világ minden rejtett szépségét, ami után oly sokat sóvárgott, most magába szippanthatta, úgyszólván már-már kísértést érzett, hogy mindazt, amit lát, hall, érez és sejt, a nyelvével is megízlelje, vagy legalábbis megérintse a kezével, de mégsem volt bátorsága ezt megtenni, mert tudta, hogy ez a berámázott kép — amelyben érthetetlen összhangban ott lüktet az egész létező világ —, mihelyt hozzáér, szétperereg, mintha csak porból lenne, mivel bővülő tekintetével éppen ő tartja meg a kohézió csodálatos állapotában, s ezért gondolni sem mert többé arra, hogy akár egyetlenegy pillanatra is levegye róla tekintetét, vagy bármilyen mozdulatot is tegyen, jóllehet ugyanebben a percben, mindazért, ami már megesett vele, s mindazért, ami még eztán vár rá, ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy énekelni kezdjen és az egész világgal tudassa, mennyire boldog, hogy végre-valahára megmenekült a sorsa elől!

Hirtelen velőtrázó jajkiáltás hallatszott hozzánk. Néhány percig földbe gyökerezett a lábunk — annyira megütköztünk és megborzongtunk. Először úgy rémlett, hogy valamilyen vergődő állat halálhörgése ez, vagy netán nem is emberi lény által vert visszhang egy más időből, egy más valóságból. Lehet, hogy el is hisszük ezt, ha nem lett volna ebben a láthatatlan, remegő hangban annyi fájdalom és kétségbeesés — amennyi csak az emberekében lehet. Így hát végre megtudtuk, hogy a jajkiáltás valóságos, s ennek folytán az az ember is létezik, akit keresünk. Hogy ezért-e, vagy azért, mert már amúgy is megrendültek és megszegyenültek, sőt netán még attól is megijedtek, amit oly váratlanul fedeztek fel magukban, mindazok, akik napközben csatlakoztak hozzánk a hajzában — egyszer csak, szótlanul és egyetlenegy gesztus nélkül, ami búcsúzásra hasonlítana, lassacskán szétszéledtek a tágas fennsíkron. E pillanatban Jakovnak és nekem is parányiaknak és idegeneknek tüntek, s valahogy leverteknek, mint akik valami olyasmit veszítettek volna el, amit se meglelni, se elfelejteni nem tudnak többé! És akkor váratlanul megszűnt a jajkiáltás. De Jakov és én már pontosan fölmértük, merről is jött a kiáltás: egy magányos szikla felől, amely mindössze néhány méter magas volt. Ahogy futottunk feléje, váltogatva az alakját, mintha csak ködből volna: egyszer gombára hasonlított, máskor meg egy átfúrt lófogra — talán azért, mert az orma széles és lapos volt, lefelé, a föld felé pedig hirtelen oszlopszerűvé keskenyedett, amelynek a gerincét egy vékony és függőleges üreg képezte.

Énekelt, s közben módfelett csodálkozott, hogy nem ismer rá a saját hangjára. Aztán riadtan rádöbent, hogy a száján át — a földdel teli száján át — tulajdonképpen Joksim dédapja süvölt a sötétségből, baljósatszerűen figyelmeztetve, hogy még csak most, az utolsó leszarmazottjával éri utol a halál, aki számára, íme, nincs többé menekvés! „De én megmenekültem”, gondolta ő, „én valóban megmenekültem!” És mi-

közben arra gondolt, hogy föl kellene pattannia, mozdulni is alig tudott. Mégis, ettől az alig észrevehető mozdulattól az előtte imént elúszó és furcsán kavargó világ képe összeomlott — s úgy szétpergett, akárha porból lett volna, s így hát mindaz, ami lent volt, hangtalanul a magasba csapott, ami pedig fent volt, hirtelen a tágra nyílt és rémülettel teli szemére zuhant.

És valóban, megtaláltuk a sziklán. Hanyatt zuhanva ott feküdt a fűben, teljesen meztelenül. Istenem, micsoda látvány volt! Először még arra gondoltunk, hogy ez a tagbaszakadt, széles vállú és szép ember csak alszik — mint valami kőből faragott mozdulatlan szobor. Kisvártatva azonban észrevettük, hogy kék, tágra nyílt szeme még a lenyugvó nap villódzó fényeire is érzéketlen, a szájából pedig, mint valami pióca, egy friss és sötét színű vérsugár szívárog. Ezt látván, nyomban megállapítottuk, hogy halott. Jakov mégis, minden eshetőségre, szőrös mellére hajtotta kis, pöngé fülét. De amikor felegyenesedett, tudtam, nem halt semmit. Aztán ott álltunk felette, tehetetlenül. Tulajdonképpen azonban már nem segíthettünk rajta semmit. Csak most lett igazán sértetetlen és megközelíthetetlen a számunkra. Vajon számított-e minderre, és ha számított, szándékosan üvöltött-e akkorát, hogy ha megtaláljuk, félreérthetetlenül megtudjuk, mégiscsak megszökött a kíváncsiságunk, a makacsságunk és a gyűlöletünk elől. Lehetséges volna, hogy az utolsó pillanatban mégis annyira boldog volt, hogy még mosolygott is, mivel helyettünk a halál érte utol? Ahogy elnéztük, egyre inkább valószínűnek találtuk ezt, mert a hosszú, összekaristolt, sárga és zsíros földtől bemocskolt, ugyanakkor gyönyörű arcán — még csak nyoma sem volt a görcsnek, se a fájdalomnak, se semminek, csupán azt a fölényes mosolyt láttuk, amely kétségbe ejtett bennünket, mivel bosszúálló kegyetlenséggel közölte velünk, hogy ez az ember, s mindaz, ami hozzá tartozott, — örök időkre titok marad a számunkra, mint ahogy az is, hogy hogy hívták, mivel foglalkozott, honnét jött, hová indult, miért menekült olyan eszeveszettül előlünk, és miért halt meg. Sőt, még az is fölrémlett bennünk, hogy a halál fölé a legaljasabb csalással. Különben mivel magyarázhatnánk meg azt aényt, hogy teljesen meztelenül fekszik itt a sziklán? Hova lett a fekete öltönye, hova rejtette az ingét, a gatyáját, a cipőjét és az iratait? S vajon mi másért tette volna mindezt, ha nem azért, hogy minden nyomot és emléket megsemmisítsen maga után, hogy ezáltal még holtában is távol tartsa magát tőlünk és mindazoktól, akik később, egészen véletlenül, ráakadhattak volna ezen a sziklán, mielőtt még kivájnák a madarak a szemét, a vadállatok meg széthurcolnák a hegyen a csontjait. És valóban, be kell vallani, ez sikerült is neki. Meddő próbálkozásnak bizonyult bármilyen nyomot is földérinteni a létezéséről. Szétfeszítettük az összeszorított tenyerét, de abban nem találtunk semmit. A szája pedig tele volt földdel és valamilyen bűdös füvekkel. De hát mindennek már semmi értelme. Ő a földhöz tartozott: hosszú szőke haja elvegyült a fűvel, a virágpör pedig, amit a szél szerteördött — a hasára, a combjára és a nagy hímveszőjére rakódott, és ezáltal megváltoztatta a bőre színét. A talpai fölhasadtak, és véresek voltak, a hosszú, feje fölött behajlított karjai pedig kettébetört rudakra hasonlítottak. A fülébe már hangyák másztak. Talán csodálatlan vagy legalábbis részvétellel tekintettünk volna rá sok-sok kínjáért s

amiért egyedül, mindenkitől elhagyatva halt meg azon a sziklán, de mert valamilyen furcsa és csak nekünk szóló szánalom is ott bujkált a mosolyában — a végtisztelettel mégiscsak adósak maradtunk. Legalább is nekem úgy tűnt, hogy ez a szánalom mindenképpen ott van a mosolyában. Hogy megbizonyosodjak erről az utolsó benyomásról, Jakov felé fordultam. Jakov azonban hangtalanul sírt, és könnyein át úgy nézett rám, — mintha már nem is ismerne. Már erőteljesen szürkült is: úgy-hogy az egész táj, az egész világ pillanatok alatt sötétségbe borult, kivéve azt az elhagyott üreges sziklát, amelyen mi ketten — azzal a titokzatos, meztelen és még halálában is mosolygó emberrel elválasztva egymástól — egyre kínosabb hallgatásba merültünk.

(VÉGE)

Szűcs Imre fordítása